

DOI:10.26104/NNTIK.2023.63.51.053

Сааданбекова Ч.И.

АЯЛДАРДЫН ӨЗ МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮН ИШКЕ
АШЫРУУНУ ТАРЫХЫЙ-ФИЛОСОФИЯЛЫК
РЕТРОСПЕКТИВАДАН КАРОО

Сааданбекова Ч.И.

РАССМОТРЕНИЕ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЖЕНЩИН
В ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОЙ РЕТРОСПЕКТИВЕ

Ch. Saadanbekova

CONSIDERATION OF WOMAN OF SELF-REALIZATION
IN HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL RETROSPECTIVE

УДК: 101 (075.8)/37.037:159.923.2

Бул макалада учурдагы философиялык концепцияларда адамдын чыныгы аң-сезиминде жаңыча ой жүгүртүү, баалуулуктардын жаңы системасынын калыптануусу каралат. Азыркы учурдагы баалуулуктардын динамикасы «буюмдукка» караганда адамдын чыныгы баалуулуктарын приоритет катары карагандыгы менен мүнөздөмөгө ээ. Адатта булардын катарына чоң топ кирет: адамдын жаратылышы менен эриш-аркак жашоосуна негизделген сергек жашоо; жашоонун «жаңы сапаты» – жумуштун мүнөзүнүн жана анын маанисинин өзгөрүлүшү; адамдардын баарлашуусунун гуманисттик маданияты – баарлашуучу жеке кызыгууну өөрчүткөн максат жана эң негизгиси – аялдын өзүн-өзү реализациялоо, чыгармачылык жөндөмдөрүн өөрчүтүү, руханий баяу жана эркиндикке болгон муктаждыктын өсүшүн айтууга болот. Коом жаңырууда, илимдин жана философиянын ички дүйнөгө, аялдын потенциалына болгон кызыкчылыгы өсүүдө, өз алдынчалыкка, демилгелүүлүккө жана ишкердикке коюлган талаптар жогорулоодо.

Негизги сөздөр: баалуулуктар, жашоо образы, сергек жашоо, турмуш сапаты, гуманисттик маданият, аялдын реализациялоосу, өзүн реализациялоо, жөндөмдөрдү өөрчүтүү, чыгармачылык жөндөмдөр, руханий баяу.

В данной статье рассматривается современные концепции сознания и формирование новой системы ценностей человека. Динамика ценностей характеризуется приоритетом человеческих ценностей над вещными. Обычно к ним относят большую группу: здоровый образ жизни, гармония человека с природой, “новое качество жизни” – изменение характера труда и его смысла, гуманистическая культура человеческого общения, которое развивает личный интерес, рост потребности женщины в самореализации, развитии творческих способностей, духовном обогащении и свободе. Общество модернизируется, растет интерес науки и философии к внутреннему миру, потенциалу женщин, повышаются требования к самостоятельности, инициативе и предприимчивости.

Ключевые слова: ценности, образ жизни, здоровая жизнь, качество жизни, гуманистическая культура, самореализация женщины, развитие способностей, творческие способности, духовное обогащение.

In this article modern concepts of consciousness and the formation of a new system of human values are considered. The dynamics of values is characterized by the priority of human values over material ones. Usually they include a large group: a healthy lifestyle, the harmony of a person with nature, a “new quality of life” – a change in work and its meaning, a humanistic culture of human communication that develops personal interest, an increase in a

woman's need for self-realization, the development of creative abilities, spiritual wealth, and freedom. Society is being modernized, the interest of science and philosophy in the inner world, the potential of women is growing, the requirements for independence, initiative and entrepreneurship are increasing.

Key words: values, lifestyle, healthy lifestyle, quality of life, humanistic culture, self-realization of a woman, development of abilities, creative abilities, spiritual enrichment.

«Өзүн-өзү ишке ашыруу» – бул «Мендин» (Эго) өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруу. Өнүгүүнүн жогорку натыйжасы өзүн-өзү реализациялоо же өзүн-өзү ишке ашыруу катары тааныган окуу. Бул идеяны алгач, белгилүү философ Аристотель «жакшылык – гумандуу же рационалдуу жанды актуалдаштыруу» – деп эсептеген [1].

Өзүн-өзү ишке ашыруу – адамдын өз аракеттерин, «Мен» мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүнү ишке ашыруусу. Өзүн-өзү ишке ашыруу маселесин изилдөөнүн негизинде, албетте, инсандын өзүн-өзү ишке ашыруу түшүнүктөрүн жана анын эволюциясын изилдөө жатат. Башкача айтканда, инсандын өзүн-өзү ишке ашыруу түшүнүктөрүн карап чыгуу өзгөчө мааниге ээ болот. Адамзат эволюциясынын түрдүү баскычтарында жана илим системаларынын өнүгүүсүндө бул маселе ойчулдардын көңүлүн өзүнө буруп келген. Өзүн-өзү ишке ашыруу идеясынын философияда байыртан келаткан тарыхы бар.

Өзүн-өзү ишке ашыруу байыркы философиялык агымдардын көбүндө (йога, буддизм ж.б.) жашоонун маңызында жаткан, адам жетүүгө умтулган өзүн жеткилендөөнүн чексиз натыйжасы, андан сырткары, өзүн-өзү ишке ашыруунун баштапкы багытын аныктоо жана адамдын эркинен тышкары процесс катары эсептелинет.

Өзүн-өзү ишке ашыруу даосизмде жогорку баалуулук катары түшүндүрүлөт (б.з.ч. VI-V кк.). Багышта өзүн-өзү ишке ашыруу идеясы Платондон башталат. Ал бул феноменди теоретикалык талдоого гана албастан, өзүн-өзү ишке ашыруунун жеке жолдорун дагы сунуштайт. XIX-XX кк. философия илиминде өзүн-өзү реализациялоо түшүнүгүнүн өнүгүшүнө

ааламдашуу, анын коомго жана жалпы эле дүйнө таанымга таралышы мүнөздүү.

Өзүн-өзү ишке ашыруу маселесин Ф.Брэдли, Дж. Ройс, Э.Мунье, Ф.Ницше, Г.Зиммель, А.Шопенгауэр жана башкалар философтор караган. Жеке адамдын өзүн-өзү реализациялоосу аркылуу коом дагы өз мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашырат, ошондуктан чыныгы өзүн-өзү реализациялоого болгон умтулуу коомдук кызыкчылык менен тең салмакка келип, гармония жаратат. XIX кылымдын аягы - XX кылымдын башында англо-америкалык теорияларда, айрыкча идеализм өкүлдөрүнүн арасында өзүн-өзү реализациялоо принциби этикалык насият мүнөзгө ээ боло баштаган. Бул тенденция жыйырманчы кылымдагы экзистенциализм философиясында сакталат.

Өзүн-өзү ишке ашыруу түшүнүгү 1970-жылдардын аягында, 1980-жылдардын башынан тартып философиянын борбордук түшүнүгү катары карала баштайт. Түшүнүк аппаратын иштеп чыгуу аркылуу өзүн-өзү реализациялоо философиялык маселе статусунда байкалат. Л.А. Цыренова изилдөөлөр кеңири планда болгондугуна карабастан, алардын позициясы бирдиктүү экендигин белгилейт [2]. Изилденип жаткан феноменди аныктоонун негизги түшүнүгү – адамдын өзөктүк күчтөр идеясы.

Бул көз караштагы авторлор, өзүн-өзү реализациялоону А. Маслоунун теориясына шилтеме берүү менен, адам өз иш-аракетинин табиятында жаткан күчүн ачып көрсөтүүгө болгон умтулуусу катары аныкташат. А. Маслоу өзүн-өзү реализациялоону индивидуумдун жашоосун пландоодо жоопкерчиликти өзүнө алган "калыптануу" процесси катары караган. Позитивдүү, чыгармачыл, өсүп-өнүгүүгө умтулган адам жаратылышын илимпоз – проприум (proprium) деп атайт. Проприум индивидуумдун ички бүтүндүгүн калыптандырууга шарт түзгөн, анын келечек максаттары жана ниеттерине карата диспозициясынын туруктуулугу маанисинде бардык аспектилерин камтыйт [3].

Маслоу адамдын төмөнкү сапаттарын айырмалайт: турмуш чындыгына багытталган; өзүн, башкаларды жана табигый дүйнөнү бар болгонундай кабыл алган; ички сезимдердин түрткүсү менен иш кылган; башкы орунга өзүн эмес маселени койгон; аралашпоо жана жалгыздыкка умтулуу; өз алдынчалык жана көз карандысыздык; башкаларга жаңыча баа берүүсү; сырдуу же руханий сезимдердин болушу; адамзат менен идентификациялоо ж.б.

Башкалар аларды синоним деп эсептешпейт. Мындай учурда "өз дараметин ишке ашыруу" деп аталган индивидуал дүйнө менен сырткы байланыштардын топтомун түзүү муктаждыгы пайда болот. Бул шарттар аткарылбаса, анда биз өзүн-өзү реализациялоо процессин эмес, өзүн көрсөтүү процессин байкайбыз. Өзүн көрсөтүү көбүн учурда тышкы деңгээлде

гана болуп, өзүн-өзү көрсөткөнгө эч нерсеси жок абалда болот.

Чоң адамдын мындай өзүн көрсөтүүсү "улуу курактагы инфантилизмдин" белгиси болуп калат. Өзүн актуалдаштыруу менен өзүнүн акыл-эс жана башка жөндөмдөрүн өнүктүрүүнүн байланышынын А.Маслоу мындайча белгилейт: "чоң адамды үйрөтүүнүн жана башка билим берүүнүн алыскы максаттары – ал ким болгусу келгенине жардам бере ала турган жолдор жана жөндөмдөр [4, 110-б.]. Эгер адамдын социалдык коргоо, колдоо же коопсуздукка болгон муктаждыгы көбүрөөк актуалдашып, ошол эле учурда өздүк өнүгүүгө жана өркүндөөгө умтулуусу жетиштүү өрчүбөгөн болсо, анын тышкы дүйнөгө ылайыкташуусу өзүн-өзү реализациялоого тиешеси жок башка жолдордун баары менен кетет [1].

Мотивациялык иерархиясы мындай адамдын, өзүнүн "Менин" сырткы чөйрөдө ишке ашырууну каалашы дагы мүмкүн. Бул учурда өзүн көрсөтүүгө умтулуу тууралуу гана сөз жүргүзсө болот. Эмне үчүн ар бир адам өзүн өркүндөтүүгө умтулбаганы башка иш. Бул маселе боюнча, ар бир адамдын мындай умтулуусу потенциалдуу болуп, бирок ал өзүн айрым гана социалдык шарттарда көрсөтө алат, - деп эсептеген К. Роджерс менен А. Маслоунун пикири орундуу. Башкача айтканда, өзүн-өзү реализациялоо – адамдын чыныгы табиятын жана түпкү маңызын ишке ашыруу. Бирок, бул жерде андан дагы татаал – адам табиятынын маңызы тууралуу суроо пайда болот.

"Өзүн-өзү ишке ашыруу" (Self-fulfillment), көп учурларда индивидуалдын мүмкүнчүлүктөрүн толук ишке ашуусу же өзүн-өзү реализациялоонун соңку натыйжасы катары чечмеленет. "Өзүн-өзү актуалдаштыруу" жана "өзүн-өзү ишке ашыруу" түшүнүктөрүнүн чечмеленишинде чоң айырмачылыктар бар. Н.В. Рябова өзүнүн "Адамдын өзүн-өзү реализациялоо маселелери" эмгегинде өзүн-өзү реализациялоону Батышта жана Чыгышта эки башка түшүнүлө тургандыгын белгилейт. Батыш адамы тышкы дүйнөнү жигердүү өздөштүрөт. Ал дүйнөнү өзгөртүү жана багындыруу аркылуу өзүн жаратман жана өзгөртүүчү катары өзүн-өзү ишке ашырат [5].

Чыгыш адамы башкача түз эле жогорку баалуулуктарга жана болумдун маанисине умтулат. Бул баалуулуктарды ички дүйнөсүнө сүнгүү, экстаз аркылуу жеткенге аракет кылат. Чыгышта адам абсолют. Ал "реалдуу накта эмес дүйнөнү изилдеп, тышкыга сыйынып, чыныгы дүйнөнү аруулоо идеалын жетекчиликке алып, сезимдин түпкүрүнө жашырат" [1].

Өзүн-өзү реализациялоо маселесин изилдөөдө чет өлкөлүк изилдөөчүлөр чоң салым кошконун белгилей кетиш керек. Айтсак, Ф. Перлздун пикиринде, өзүн-өзү реализациялоо процесси – өзүн-өзү түшүнүүнүн чегин кеңейтүү. Индивидуалдын өзүн-өзү реализациялоосуна тоскоол болгон негизги фактор – өзүн

өзү түшүнүүдөн качуу. Перлз ар ким өз дүйнөсүн жаратат; өз дүйнөсүн ачуу аркылуу дүйнөнүн бар экенин түшүнөт дейт [6].

Аялдын субъекттик калыптануу маселесин карап жатып, индивидуумдун өнүгүү принцибин камтыган, К.Юнгдун аналитикалык теориясына көңүл буруубуз абзел. Юнг аялдын өнүгүүсүн динамикалык процесс, өмүр бою улануучу эволюция катары караган [7]. Анын көз карашында адам өмүр бою жаңы жөндөмдөрдү өздөштүрүп, жаңы максаттарга жетип, өзүн толугураак ачуу жолунда болот. Психоаналитик аялдын адамдык түзүлүшүнүн ар түрдүү курамдарынын биримдикке, интеграцияга, гармонияга жана бүтүндүккө болгон умтулууларынын натыйжасы катары, индивиддин жашоодогу максаты болгон "субъективдүүлүгүн табуусуна" чоң маани берген.

Философ жекелештирүүнүн натыйжасын өзүн-өзү реализациялоо деп атаган. Ал индивидуалдык өнүгүүнүн соңку натыйжасы жогорку билимдүү жана билим алуу мүмкүнчүлүгү бар адамдар үчүн гана жеткиликтүү деп эсептеген. Ушундай чектөөлөрдөн улам өзүн-өзү реализациялоо элдин басымдуу бөлүгү үчүн жеткиликтүү эмес.

Юнг алгачкылардан болуп жашоонун орто ченинде орун алган бурулуш учурга көңүл бурган. Окумуштуунун пикиринде, жашоонун экинчи жарымынын маңызы маданиятты өздөштүрүү жана өздүгүн өнүктүрүү болуп саналат. Окумуштуу, жашоосунун жогорку чегинен өткөндөн кийин, жашоого жакшы ылайыкташкан адам өзүнө көбүрөөк көңүл бөлүп, өзүн таанууга, өз дүйнөсүн талдоого, өзүн кабыл алууга көбүрөөк убакыт жумшап калат деп эсептеген.

Биздин пикирибизде, Юнг өзүн-өзү реализациялоо идеясын алда канча мурда көрө алган. Жашоонун экинчи жарымы – биринчи кезекте, диний жана философиялык изденүүлөрдүн негизинде өзүн таануу жана өзүн-өзү өнүктүрүү. Ал орто курактагы өмүр кризиси жекелештирүү же өз жолун издөө аркылуу гана чечилет деп ишенген. Башкача айтканда, өзүн-өзү ишке ашыруунун убакыттык (жаш курак) ченеми бар.

Өзүн-өзү реализациялоо түшүнүгүн өз эмгектеринде Альфред Адлер колдоно баштаган. Эң көрүнүктүү теоретиктердин бири Альфред Адлер өзүнүн оригиналдуу индивиддин жеке теориялык системасын иштеп чыккан. Ал жеткилиндикке умтулуу принцибин, аялдын негизги өнүгүү принциби катары аныктаган. Адлер адам өзүн андай билет, өз иш-аракеттерин пландаштыруу жана башкаруу жөндөмүнө ээ кылып жаткан аракеттеринин өзүн-өзү реализациялоодогу маанисин түшүнөт жана ал аркылуу өзүн жаратат деп эсептейт. Аял инсандын жаратмандык дараметине ээ, өз алдына максат коюп жана ага жетүү жолдорун аныктайт.

А.Адлер тышкы дүйнө менен алакалашуу мүмкүнчүлүктөрүнүн чектелүүсүнөн улам ар бир балада

пайда боло турган өзүн кем сезүү комплексин адамдык өнүгүүнүн негизи катары карайт. Адлерге ылайык, өзүн кем сезүү, өзүн өркүндөтүүгө умтулуусунун субъективдүү зарыл аспектиси. Убакыттын өтүшү менен, өзүн кем сезүү комплекси артыкчылыкка умтулууга айланат. Индивид туура өнүккөн учурда бул анын жеке өркүндөөсүнө жана жөндөмдөрүнүн өнүгүшүнө алып келет.

Адлер үчүн адамдын борбордук тенденциясы – артыкчылыкка же жеткилиндикке умтулуу. Ошол эле учурда, өркүндөөнүн максаты сөзсүз эле социалдык айырмачылыктар же бийликтен орун табуу эмес, ага караганда "ойдогудай жашоону" толук ишке ашырууга көп жакын. Башкача айтканда, адам өз таланты жана жөндөмдөрү менен толук канааттанбагандыктан, аларды өнүгүүнүн жаңы, жогорку тепкичине чыгарууга аракет кылат. "Артыкчылыкка умтулуунун" мындай интерпретациясы өзүн-өзү реализациялоо түшүнүгүнө өтө жакын.

"Өзүн-өзү ишке ашыруу" терминин илимий тилге немис физиологу жана психологу К.Гольдштейн киргизген. Ал XX кылымдын 30-жылдары үстөмдүк кылган бардык тирүү организмдер чыңалууну азайтууга (гомеостаз) умтулат деген көз карашка жана жалпы жандуу организмдерге болгон жөнөкөйлөштүрүлгөн мамилеге каршы чыккан. Гольдштейн тирүү жандыктар дээринде бар мүмкүнчүлүктөрдү, жөндөмдөрдү актуалдаштырууга, өз жаратылышын максималдуу ачууга аракет көрүү тенденциясын кыймылга келтирет деген пикирге болгон.

Гольдштейн "өзүн-өзү реализациялоо" идеясын организмдин башка бардык муктаждыктарды сиңирип алуучу негизги жана жалгыз муктаждыгы катары карайт. Организм кай бир жөндөмдөргө ээ, ошондуктан анын аларды актуалдаштыруу же аларды жүзөгө ашыруу муктаждыгы бар. Бул муктаждыкты канааттандыруу – организмдин өз дараметинин ишке ашыруусу болуп эсептелет. Кийинчерээк К. Гольдштейн акцентти биологиялык актуалдаштыруудан адамдын маңызын ишке ашырууга өткөзөт. Индивиддин тиричилиги анын өз маанисин ишке ашыруу менен туюнталат.

Өзүн-өзү реализациялоо жөн гана процесс эмес, өркүндөөнүн натыйжасы дагы болгондуктан, бул процесстердин адамдын айрым сапаттарынын калыптанышына жана анын натыйжасына болгон өз ара таасирин көрсө болот. Ар бир адамдын жашоосунда өзүн-өзү реализациялоо маанилүү экенин түшүнүүнү жакындаткан дагы бир окумуштуу К. Хорни болгон. Ал инсанды өнүктүрүүдө маданий факторлорго көбүрөөк маани берип, классикалык психологиядан оолактайт. Мындан тышкары, анын жеке убакытты түшүнүүсү көбүн эсе диалектикалык мүнөздө болуп, бөгөттөөгө мүмкүн болбогон өткөндүн, бала чакта алган тажрыйбанын таасиринен баш тартууну сунуштайт.

Өзүн-өзү реализациялоону философиялык маселе катары коюу үчүн инсандын өзүн-өзү реализациялоо үлгүсүн жана механизмдин критерийлерин карап чыгуу керек. Инсандык дараметин ишке ашыруу – өз күчү, башкалар, социум жана дүйнө менен биргелешип иштешип, "Мендин" өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруу. Өзүн-өзү реализациялоо болсо – өзүнүн жеке потенциалынын тышкы чөйрөдө ишке ашыруу. Акыркысын өлчөө дээрлик мүмкүн эмес, бирок башкалардын мындай аракеттерин дайыма туюбуз. Биринчи кезекте анын кендиги жана тереңдиги сыяктуу туубаса касиеттери мүнөздөйт. Алар көптөгөн жеке сапаттарда, шыктандыруу факторлорунан дагы байкалат.

Адабияттар:

1. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере [Текст]. - Москва, 2005.
2. Цыренова Л.А. Самореализация личности как предмет философского исследования [Текст]. - Москва, 1992.
3. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы [Текст]. - Москва, 1999.
4. Маслоу А. Мотивация и личность [Текст]. - СПб., 2019.
5. Рябова Н.В. Проблемы самореализации человека [Текст]. - Ростов-на Дону, 1993.
6. Перлз Ф. Внутри и вне помойного ведра [Текст]. - СПб., 1992.
7. Юнг К.Г. К пониманию архетипа младенца // Самосознание европейской культуры в XX веке: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе: Сб. [Текст]. - Москва, 1991.